

Växtnamn på hedemoramål

Elis Dahlgren, Vikmanshyttan

Detta är en förteckning över av mig kända dialektala namn på växter från landsbygden i Hedemora kommun. Namnen kommer närmare bestämt från Finsta-bygden - bondbyarna öster om Vikmanshyttan i västra delen av den gamla socknen. Det finns troligen variationer vad gäller vissa ord i andra delar av socknen, men dessa har jag inte haft möjlighet att studera med undantag för Normålet längst i sydväst, som avviker mest från den centrala bondbygdens tungomål.

Någon fullständig lista är av många skäl omöjlig att få fram, eftersom de allra flesta växterna var okända eller i varje fall namnlösa bland befolkningen i trakten. Huvudsakligen var det väl arter som hade ekonomiskt intresse för lantbruket, såsom kulturväxter och ogräs, som uppmärksammades av allmänheten.

I vissa fall har jag använt några fonetiska tecken för att klargöra det noggranna uttalet och anför här exempel på närmast liknande ljud i riksspråket:

- â = brett ä, som i värld eller märr.
- ô = brett ö, som i smör eller dörr.
- l̄ = tjockt l.
- š = sje-ljud, som i sjö.

˘ anger akut och ˘˘ grav accent. _ under en vokal anger att den är lång.

I övrigt kan nämnas att i detta bygdemål uttalas de svenska konsonantsammansättningarna rl = enkelt l, rd = enkelt d eller l, rn = enkelt n, rt = enkelt t samt rs = enkelt s. För vissa ord har jag också satt ut genus. Vi använde ju de gamla maskulinum, femininum och neutrum, under det att nymodigheten reale inte förekom. Förkortas här: m = maskulinum, f = femininum och n = neutrum.

I denna förteckning har även en del kulturväxter som inte förekommer vilda hos oss tagits med. Först lite allmänt om dialektord för växterna: Gräs betecknar ibland örter, som inte alls hör till gräsfamiljen, t.ex. byttgräs = älgört. Ris kan också vara växter som inte är vedartade, t.ex. ormris = ormbunkar i allmänhet. Blomma kallas i många fall rosa eller tuppa, som egentligen betyder tofs. Mô`sa kallades mossa, liksom mången lav. Ordet som är i maskulinum betyder även mosse. Fö`nstämösa = fönsterlav, *Cladonia alpestris*.

Rävrumpa (f) = åkerfräken eller skogsfräken.

Kattfras = nikt, mattlumner (sporpulvret användes till barnpuder).

Kly`ppris = revlumner.

Grän (f) = gran.

Engelsk tall (f) = lärkträd.

Enbuska (m) = en.

De flesta trädens namn avviker föga från de rikssvenska : Tall, asp, björk, rönn, hägg o.s.v.

Snusbutt = brandlilja (för dess rikliga bruna ståndarmjöl).

Tjä`jsåkrona (f) = krollilja.

Le`llja (f) = liljekonvalj.

Skogslelja (f) = ekorrbär.

Ha`gra (m) = havre (ha`gastyttjy (n) = havreåker).

Ve`ttä (n) = vete (ve`ttmjöl = vetemjöl).

Rög (m) = råg.

Lö`sstä (f) = råglostä (förekom rikligt förr i rågfälten).

Kvicktåg (m) = kvickrot.

Jä`ttgräs (n) = darrgräs.

Tä`tum = tåtel och div. andra (foder-)gräs med vippa.

Kasdun (n) = ängsull eller tuvull.

Guds å ondos hand = Jungfru Marie nycklar (syftande på de handflikiga rotknömlarna). Jag tror mig även ha hört benämningen handört på denna växt.

Šä`lk = sälg (sälgpipa hette šä`ttjipipa (f)).

Vi`buska (m) = Buskformade salixarter i allmänhet.

Å`då (f) pl. å`drå = gråal.

Gå`lgräs (n) = trampört.

Hu`mla (f) = humle (insekten humla heter mö`llåma (f), så någon förväxling kan knappast uppstå).

Rö`syra (f) = bergsyra (ogräs på mager jord).

He`stsyra (f) = gårdsskräppa (obs kort e-ljud i hest).

Dy`mjymålla (f) = svinmålla.

Tu`sngyllen (n) = backnejlika.

Va`ttårv (m) = våtarv.

Suggrosa (f) = gul näckros (fruktämnet liknar ett gristryne).

Me`ssömmåsblo`mstå (n) = smörblomma (m.fl. Ranunculusarter).

Tjä`ltuppa (f) = mosippa.

Skab`ttuppa (f) = kabbeleka (ansågs smitta med skabb eftersom smärre insekter ofta håller till i blomman).

Klå`kkåttuppa (f) = akleja.

Noaks duva (f) = (åkta) stormhatt.

Åkerkål (m) = diverse gulblommiga korsblomstriga åkerogräs såsom åkerkål, åkerrättika m.fl.

Pänninggräs (n) = penningört.

Smö`rgubbå (m) = (över-)moget hjortron. På Vikmanshytte bruk blå`tgubbå.

Fa`llbår = (skogs-)hallon.

Tö`nrosa = diverse odlade Rosaformer.

Vildrosa (f) = vildros (flera arter förekommer i trakten. Åtskilliga vackra blommor kallades rosur och blomkruka hette rosburk (m)).

Mö`llåmtuppa (f) = humleblomster (jfr humle).

By`ttgräs (n) = ålggräs. Den aromatiskt doftande örten lär ha använts till att gnida insidan av laggkärlsbyttor med, för att ge dessa en frisk doft.

Mu`såttå (f) pl. = gökärt och troligen även kråkvicker.

Vi`kkått (coll.) = foderårter.

Sibirisk å`ttbuska (m) = Caragana arborescens.

Brunå`lla (f) = brunklöver (namnet möjligen gm förväxling med brunört, Prunella).

Mjô`llkgräs (n) = revormstörel samt även mjölke.

Mö`domstuppa (f) = springkorn (torde ha namngivits av någon s.k. skämtare).

Tvi`välbår (n), tvi`välbåsbuska (m) = tibast.

Nått å dag = Styvmørsviol (lundkovaall förekommer inte på orten).

Li`psticka (f) = libbsticka.
 Ku`mmil (m) = kummin.
 Je`ttpöss (m) = skvattram.
 Sva`lbär (n) = odon.
 Gullvi`va (f) = gullviva (obs. betoningen).
 Krusgräs (n) = blågull.
 Bli`stånässla (f) = dånarter (Galeopsis).
 Tä`tmjölksblomma (f) = tätört.
 Kungsljus (n) = gulsporre.
 Gredelin blåklocka (f) = ängsklocka.
 Ka`bbörrä (m) = kardborre.
 Ti`stel (m) = tistel.
 Ringrosa (f) = ringblomma.
 Ba`kkhumla (f) = rölleka.
 Tu`nsköna (f) = nysört, fylld med enbart tunglika blommor; växte långt
 från bebyggelse i åkerdike.
 Su`rkulla (f) = baldersbrå.
 Sö`ttkulla (f) = kamomill.
 Bä`llisa (f) = tusensköna (Bellis perennis).
 Smö`rblomma (f) = maskros (på Vikmanshytte bruk; i bondbyarna sade vi
maskrosa).

Humla

Några svampnamn på hedemoramål:

Kärringfis (m) = röksvamp i moget stadium (tydligt också ett utslag av
 "skämtlynne").
 Kosvamp (m) = diverse större soppar.
 Flu`ggusvamp (m) = röd flugsvamp. (Min mamma visade mig hur man kunde döda
 flugor genom att lägga den röda hatthuden i ett fat med sockervatten).
 Svampar var på det hela taget okända och användes inte som mat.